

Äldre hbt-personer och kommunernas vård och omsorg om äldre

En kartläggning

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

Artikelnr 2013-11-17

Publicerad www.socialstyrelsen.se, november 2013

Förord

Jämlik hälso- och sjukvård innebär att vård och behandling ska erbjudas på lika villkor och med gott bemötande till alla, oavsett bostadsort, ålder, kön, funktionsnedsättning, utbildning, social ställning, etnisk eller religiös tillhörighet eller sexuell läggning. Socialtjänsten ska främja människors ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet.

I denna rapport redovisar Socialstyrelsen en kartläggning av hur hbt-perspektivet (homosexuella, bisexuella och transpersoner¹) beaktas i kommunernas vård och omsorg om äldre. Bakgrunden till denna egeniterade kartläggning som Socialstyrelsen genomfört är att det finns relativt få undersökningar om äldre hbt-personer inom vård och omsorg. Denna rapport är ett led i att öka kunskapen om hur hbt-perspektivet beaktas i kommunernas vård och omsorg om äldre.

Rapporten riktar sig till beslutsfattare i kommunernas vård och omsorg om äldre, samt till företrädare för organisationer inom området. I rapporten beskriver Socialstyrelsen den aktuella situationen. Syftet med kartläggningen är att motverka diskriminering och främja likvärdig behandling av äldre hbt-personer och kunna utgöra ett underlag för utvecklingsarbetet inom vård och omsorg.

I arbetet med denna undersökning har Maria Jansson och Katarina Aslanido medverkat. Kerstin Westergren har bidragit med metodstöd och Gert Alaby har varit ansvarig för arbetet. Samråd har skett med företrädare för Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter (RFSL).

Lars-Erik Holm
Generaldirektör

¹ Transpersoner är ett paraplybegrepp som används för personer som på olika sätt bryter mot samhällets normer kring könsidentitet och könsuttryck. Det kan vara en person som inte är bekväm med det juridiska kön som hon eller han tilldelats vid födelsen, eller som har en könsidentitet som går bortom de två könen man och kvinna.

Innehållsförteckning

<i>Förord</i>	3
<i>Sammanfattning</i>	7
<i>Tidigare studier</i>	9
Bemötande inom socialtjänsten av homo- och bisexuella	9
Begränsat kunskapsstöd	9
<i>Socialstyrelsens kartläggning</i>	10
Frågeställningar	10
Metod	10
<i>Resultat</i>	12
Aktualiserat i många stora kommuner, men inte i de små	12
I nästan var femte kommuns styrdokument	12
Få utbildar och informerar	13
Ovanligt med sammanboende samkönade i särskilt boende	13
Minoritet tar upp äldre hbt-personer i arbetet med våld i nära relationer	14
Drygt hälften har rutin för vård och omsorg till hivpositiva äldre	14
<i>Diskussion</i>	15
Vad visar tidigare studier?	15
Möter vården och omsorgen äldre hbt-personers behov?	15
Alltför få kommuner arbetar för äldre hbt-personers likabehandling	16
<i>Referenser</i>	18
<i>Bilaga 1 Vård och omsorg om äldre hbt-personer</i>	19
Vård och omsorg om äldre hbt-personer	19
Redovisning av resultaten	19
Ert svar är viktigt	19
Sista svarstid	19
Definitioner	19
Hantering av kontaktuppgifter	20
Samråd med SKL	20
<i>Bilaga 2 Kvalitetsdeklaration av statistiska metoder</i>	25
Inledning	25
Datainsamling	25

Statistikens innehåll	25
Tillförlitlighet	26

Sammanfattning

I denna rapport redovisar Socialstyrelsen resultatet av en kartläggning i ett urval kommuner av hur hbt-perspektivet beaktas i kommunernas vård och omsorg om äldre.

I ett femtonårsperspektiv framåt kommer antalet personer i befolkningen som är 80 år och äldre att öka mycket kraftigt. I de generationer som når höga åldrar de närmsta åren, och där behoven av vård och omsorg är stora, förväntas en högre andel än hittills vara öppna med sin sexuella läggning. För att dessa äldre personer ska få de tjänster de har rätt till och ett gott bemötande krävs att kommuner och enskilda utförare som arbetar på kommunens uppdrag skapar en handlingsberedskap för en sådan utveckling. Det kan vara fråga om att identifiera behov och intresse för olika former för att ge vård och omsorg, integrerat eller i särskilda lösningar i större kommuner (hbt-boenden eller särskilda hemtjänstgrupper). Ett nödvändigt inslag i att skapa denna handlingsberedskap är att inkludera äldre hbt-personers behov och förutsättningar i personalutbildning och i kommunens information på ett medvetet sätt. Mot bakgrund av detta har Socialstyrelsen genomfört denna kartläggning med en webbundersökning riktad till förvaltningschefer för vård och omsorg om äldre.

Socialstyrelsens tidigare studier visar att uppskattningsvis cirka 15 000 äldre hbt-personer i landet har hemtjänst eller bor i särskilt boende. Webbundersökningen ger en översiktlig och begränsad information om äldre hbt-personer i kommunernas vård och omsorg. Studien ger dock en beskrivning av i vilken mån frågorna aktualiserats i kommunerna och vad de i så fall gjort.

Kartläggningen visar exempelvis att ytterst få samkönade par bor tillsammans i särskilt boende för äldre. Inte någon kommun eller stadsdel i storstäderna rapporterar att de från verksamheterna fått något klagomål knutet till äldre homosexuellas, bisexuellas, eller transpersoners vård och omsorg. Det resultatet kan tolkas på olika sätt och behöver inte innebära att verksamheten möter de behov som denna grupp har. Det kan istället vara ett tecken på att dessa personer inte öppet vill visa sin sexuella läggning.

Äldre hbt-personers situation inom vård och omsorg har, enligt kartläggningen, tagits upp inom nästan hälften av landets kommuner med mer än 50 000 invånare. Lika många har på något sätt tagit upp dessa frågor i sin styrning av kommunen.

Knappt tio procent av landets kommuner har behandlat hbt-frågor i sin fortbildning eller i information till personalen. Av de kommuner med mer än 50 000 invånare som har arbetat för att motarbeta våld i nära relationer har 37 procent beaktat äldre hbt-personer, vilket visar att det arbetet har medfört ett ökat fokus på denna grupp.

Drygt hälften av kommunerna har rutiner för hur de ska sköta vård och omsorg till äldre personer som är hiv-positiva.

Äldre homosexuella, bisexuella och transpersoner får inte uppmärksamhet vare sig i styrande dokument, i information eller fortbildning av personal i kommuner med 50 000 eller färre invånare.

Sammanfattningsvis indikerar denna kartläggning att alltför få kommuner arbetar systematiskt för att främja likabehandling av äldre hbt-personer. Det är angeläget att dessa frågor finns med i kommunernas mångfalds- och värdegrundsarbete, fortbildning och information. Det är också angeläget att dessa frågor tas med i arbetet mot våld i nära relationer.

Tidigare studier

Bemötande inom socialtjänsten av homo- och bisexuella

Socialstyrelsen kartlade år 2004, på regeringens uppdrag, i vilken mån sexuell läggning kan ha betydelse för bemötandet inom socialtjänsten. I den kartläggningen ingick inte transpersoner. Det största problemet visade sig vara att homo- och bisexuella personer var osynliga i socialtjänsten och att den som regel utgick från att alla lever ett heterosexuellt liv. De flesta medborgare som sökte hjälp hos socialtjänsten berättade inte om sin sexuella läggning. Detta kunde medföra att homo- och bisexuella personer fick ta emot kommentarer som i vissa fall kunde upplevas som kränkande.

Bristande uppmärksamhet på dessa frågor kunde, enligt rapporten, leda till diskriminerande särbehandling, nedlåtande eller kränkande bemötande eller bristande observans. Detta som följd av okunskap eller ovana att möta homo- och bisexuella personer. Vidare kunde personalen bemöta dem tafatt och i vissa fall överproblematisera den sexuella läggningens betydelse.

Socialstyrelsens förhoppning var då (2004) att kommunerna skulle uppmärksammas på dessa frågor och föra upp dem på socialtjänstens dagordning samt att personalen skulle få redskap för att lättare kunna uppmärksamma situationer när den sexuella läggningen har särskilt stor betydelse och därmed kunna bemöta dem på rätt sätt [1].

Begränsat kunskapsstöd

Socialstyrelsen redovisade år 2008 kunskapsläget när det gäller äldre hbt-personer inom vård och omsorg. Det fanns då vissa studier om bemötande av homo- och bisexuella i sjukvård och omsorg, samt om deras uppfattningar om vård och omsorg. Det fanns även vissa studier om homo- och bisexuellas livssituation och hälsa, men kunskapsstödet bedömdes totalt sett som svagt [2]. I en nyligen publicerad nordisk antologi redovisas kunskapsläget i fråga om åldrande för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queerpersoner² [3]. Sammantaget finns ett begränsat kunskapsstöd om äldre hbt-personer inom vård och omsorg.

² Queer är ett begrepp som dels kan beskriva ett förhållningssätt eller en rörelse som kritiserar normer kring kön och sexualitet, främst heteronormen, dels ett sätt att identifiera sig och det kan då syfta på en persons könsidentitet, sexuella läggning eller förhållningssätt.

Socialstyrelsens kartläggning

Frågeställningar

Socialstyrelsen genomförde under 2012 en webbundersökning riktad till förvaltningschefer för vård och omsorg om äldre i ett urval kommuner. Webbenkäten omfattade följande frågor:

1. Har frågor som rör äldre hbt-personers vård och omsorg tagits upp i kommunens ansvariga nämnd eller i förvaltningsledningen under de senaste tre åren?
2. Är äldre hbt-personer omnämnda i något nu gällande styrdokument i kommunen?
3. Har kommunen under det senaste året bedrivit någon utbildning av personal inom vård och omsorg om äldre som behandlat äldre hbt-personer?
4. Har kommunen under det senaste året bedrivit någon informationsinsats till personal inom vård och omsorg om äldre som behandlat äldre hbt-personer?
5. Har kommunen under det senaste året fått något klagomål som rör äldre hbt-personers vård och omsorg?
6. Finns det i er kommun möjlighet för äldre att bo tillsammans i ett särskilt boende för äldre?
7. Har det under de senaste tre åren hänt att kommunen fått en ansökan från samkönade par om att få bo tillsammans i särskilt boende för äldre?
8. Har kommunen det senaste året bedrivit något övergripande arbete som avser att förebygga våld i nära relationer eller stödja personer som drabbas av sådant våld? Har äldre hbt-personer uppmärksammats i detta arbete?
9. Har din kommun rutin för att ge vård och omsorg till någon äldre person som är hivpositiv?

Till några av dessa frågor ställdes även följdfrågor. Möjlighet fanns även att lämna kommentarer till frågorna (se bilaga 1).

Metod

Populationen i undersökningen består av landets samtliga kommuner förutom Stockholm, Göteborg och Malmö, där istället stadsdelarna ingår. Ett stratifierat urval med tre grupper drogs. Den första var samtliga kommuner med en befolkning på mer än 50 000 invånare. Den andra gruppen var varannan stadsdel i de tre storstäderna. Den tredje gruppen var kommuner med 50 000 eller färre invånare, bland vilka 41 kommuner drogs med ett slumpmässigt urval. Totalt omfattar studien 101 kommuner och stadsdelar.

Av de kommuner och stadsdelar som ingick i urvalet svarade 71 stycken, eller 70 procent, på den webbenkät som ställdes till förvaltningschefen i

respektive kommun och stadsdel. Det finns även ett visst ytterligare bortfall på enskilda frågor.

Undersökningen genomfördes under andra halvåret 2012.

Kvalitetsdeklaration för använd statistisk metod redovisas som bilaga 2.

Resultat

Aktualiserat i många stora kommuner, men inte i de små

Frågan om äldre hbt-personers vård och omsorg har under de senaste tre åren tagits upp i ansvarig nämnd eller i förvaltningsledningen i 16 procent av landets kommuner och storstädernas stadsdelar. Bland dem som behandlat frågorna uppger nästan 60 procent att det skett vid fler än ett tillfälle. Det är oftast något politiskt parti eller någon tjänsteman som har aktualiserat frågorna.

Det är dock påtagliga skillnader mellan kommuner av olika storlek. Frågan har tagits upp i nästan hälften av kommunerna med över 50 000 invånare, inklusive de tre storstäderna. Motsvarande andel i kommuner med 50 000 eller färre invånare är 6 procent (tabell 1).

Tabell 1. Frågor som rör äldre hbt-personers vård och omsorg har någon gång under de senaste tre åren tagits upp i nämnd eller förvaltningsledning. Fördelat på kommungrupper, procent.

	Andel ja i %	Konfidensintervall 95-%
Riket	16	± 7
Kommuner med över 50 000 invånare	45	±15
Kommuner med 50 000 eller färre invånare	6	±8

I nästan var femte kommuns styrdokument

Om frågan om äldre hbt-personer aktualiserats i ledningen uppkommer frågan om deras situation och intressen beaktats i kommunens styrning och uppföljning. I nästan var femte kommun eller stadsdel i landet är frågan omnämnd i något nu gällande styrdokument. De mest förekommande frågorna som tas upp avser att motverka diskriminering, främja mänskliga rättigheter samt att bedriva utbildning och arbeta med värdegrundsfrågor. Dessa frågor tas upp i mångfaldsplaner, jämställdhetsplaner, ledningssystem, värdighetsgarantier, styrkort eller liknande. Oftast är det fråga om generella aspekter, oberoende av målgrupp eller ålder. Men det förekommer även åldersspecifika omnämningen som exempelvis hbt-certifiering av verksamhet och värdighetsgarantier.

Att hbt-frågor på något sätt integrerats i kommunens styrning är ovanligt i kommuner med 50 000 eller färre invånare, bland vilka endast 6 procent beaktar frågorna. I kommuner med över 50 000 invånare är motsvarande andel 49 procent (tabell 2).

Tabell 2. Andel kommuner och stadsdelar i storstäderna där äldre hbt-personer är omnämnda i något nu gällande styrdokument. Procentandelar.

	Andel ja i %	Konfidensintervall 95-%
Riket	17	±7
Kommuner med över 50 000 invånare	49	±14
Kommuner med 50 000 eller färre invånare	6	±8

Få utbildar och informerar

De brister i bemötande av äldre hbt-personer som enligt tidigare studier förekommer, bedöms bland annat bero på bristande kunskaper. Socialstyrelsens kartläggning visar att endast 9 procent av landets kommuner och stadsdelar under det senaste året bedrivit någon utbildning av personal inom vård och omsorg som behandlat äldre hbt-personer. De vanligaste formerna för sådan utbildning är diskussioner vid arbetsplatsträffar samt fortbildning. Endast i en av de svarande kommunerna har så gott som all personal fått del av utbildningen. Utbildningarna är ofta knutna till jämställdhets- och mångfaldssatsningar och gäller personer i alla åldrar.

Det är mycket ovanligt att kommunerna på något sätt tar upp äldre hbt-personer i sin information till personal inom vård och omsorg. Det är endast tre procent av kommunerna och stadsdelarna som uppger att de under det senaste året bedrivit någon sådan informationsatsning.

Även i fråga om utbildning och information finns stora skillnader mellan kommuner. Det är återigen i kommuner med mer än 50 000 invånare som i någon utsträckning är aktiva. När det gäller utbildning är andelen 29 procent i denna kategori, medan motsvarande andel för informationsatsning är 13 procent.

Ovanligt med sammanboende samkönade i särskilt boende

Endast en kommun och två stadsdelar (3 procent), uppger att det under de senaste tre åren har hänt att samkönade par bott tillsammans i särskilt boende för äldre i kommunen eller stadsdelen. Lika många uppger att det kommit in en ansökan om sådant bistånd från samkönade par.

Nästan alla kommuner och stadsdelar (93 procent) uppger att det finns möjlighet att bo tillsammans i ett särskilt boende för äldre. Frågan är inte formulerad så att svaren särskiljer om båda personerna i fråga måste ha behov av särskilt boende eller om det räcker med att en av dem har det.

Inte en enda kommun eller stadsdel uppger att man under det senaste året fått in något klagomål som rör äldre hbt-personers vård och omsorg.

Minoritet tar upp äldre hbt-personer i arbetet med våld i nära relationer

Drygt 70 procent av landets kommuner och stadsdelar uppger att de under det senaste året bedrivit något övergripande arbete som avser att förebygga våld i nära relationer eller stödja personer som drabbas av sådant våld. I kommuner med mer än 50 000 invånare svarar 96 procent jakande på denna fråga, medan 65 procent av kommunerna med färre invånare uppger sig ha bedrivit ett sådant arbete.

En mindre del av dessa kommuner och stadsdelar tar upp äldre hbt-personer i sitt arbete med att förebygga våld i nära relationer eller att stödja personer som drabbas av sådant våld. I kommuner med mer än 50 000 invånare som uppger att de arbetar med att förebygga våld i nära relationer är det 37 procent som tagit upp äldre hbt-personers situation i detta arbete.

Drygt hälften har rutin för vård och omsorg till hivpositiva äldre

Kartläggningen visar att 55 procent av landets kommuner och stadsdelar har rutiner för hur vård och omsorg till en äldre person som är hivpositiv ska ges. Denna andel är högre i kommuner med mer än 50 000 invånare än i de mindre kommunerna. I de förra har 76 procent sådana riktlinjer. Det är oftast fråga om generella rutiner för vårdhygien, smittskydd eller blodsmitta.

Diskussion

Vad visar tidigare studier?

Kunskapsläget när det gäller äldre hbt-personer inom vård och omsorg är begränsat. Det är ett fåtal studier som gjorts, varför det finns stora kunskapsluckor. Resultaten av de studier som med varierande metod genomförts i de nordiska länderna kan sammanfattas på följande.

Det finns stora skillnader mellan personer inom gruppen äldre hbt-personer, varför enkla kategoriseringar riskerar att leda till schabloniserade åtgärder. Sambanden mellan genus, ålder och kropp är komplexa för äldre transpersoner. En del äldre hbt-personer som har vård och omsorg upplever sig diskriminerade av vård- och omsorgspersonalen. I samhället och bland vård- och omsorgspersonal finns okunskap om risken att smittas av hiv, vilket bidrar till stigmatisering och bristande bemötande av personer som har sjukdomen. Det förekommer rädsla för kontakt med vård och omsorg på grund av risk för diskriminering.

Hbt-personer har ofta sämre hälsa än befolkningen i övrigt, särskilt psykisk hälsa. Äldre hbt-personers förhållanden har dock inte studerats.

Hbt-män är mer utsatta för våld och hatbrott än andra män. Det saknas uppgifter om förekomsten av våld mot hbt-kvinnor. Hög alkoholkonsumtion är vanligare bland äldre hbt-personer, särskilt kvinnor, än bland andra äldre personer.

En större andel bland äldre hbt-personer än befolkningen i övrigt är barnlösa och ensamstående, varför de oftare än andra är beroende av offentlig hjälp vid funktionsnedsättning. Homo- och bisexuella äldre får inte alltid de tjänster de behöver och efterfrågar. Äldre transpersoner exponeras i intima vård- och omsorgssituationer, vilket upplevs stressande och bidrar till att de inte söker hjälp som de skulle behöva. Vård- och omsorgspersonalens utbildning och kompetens är inte tillräcklig i fråga om äldre hbt-personer. Effekter av åldrande och homo-/bisexuell läggning samverkar och förstärker varandra. Ibland är det svårt att hålla isär vilket förhållande som mest påverkar ett fenomen, t.ex. oro för vem som kan hjälpa till när behov av tillsyn och omsorg uppkommer. Mot bakgrund av resultat från tidigare studier diskuterar Socialstyrelsen resultaten av den webbundersökning som redovisas i denna rapport.

Möter vården och omsorgen äldre hbt-personers behov?

Förekomsten av homo- och bisexualitet i befolkningen 65 år och äldre är osäker. Skattningar visar en andel på cirka fem procent, vilket skulle innebära cirka 80 000 personer i landet [2]. Om andelen bland dem som får hemtjänst och bor permanent i särskilt boende skulle vara samma som för samt-

liga äldre skulle antalet homo- och bisexuella äldre i dessa vård- och omsorgsformer vara cirka 11 000 respektive 4 600.

Socialstyrelsens undersökning ger en översiktlig och begränsad information om äldre hbt-personer i kommunernas vård och omsorg. Det är inte möjligt att dra några säkra slutsatser med stöd av undersökningen. Svaren bör snarast ses som indikationer på förhållanden som bör undersökas närmare. Det bör ske med andra metoder än en webbenkät. Det vore önskvärt att belysa om äldre hbt-personer är mer obenägna att ansöka om bistånd till äldreomsorg, än andra äldre personer. Det skulle också vara värdefullt att undersöka hur de uppfattar den vård och omsorg som de får? Om de känt sig kränkta, dåligt bemötta eller diskriminerade på något sätt någon gång.

Bland personer i höga åldrar finns många homo- och bisexuella som inte berättar om sin sexuella läggning. En bidragande orsak till detta är att dessa personer har utsatts för en diskriminerande hållning i unga år. Det finns vissa indikationer från tidigare studier på att äldre hbt-personer ibland avstår från att söka offentlig hjälp, även om de skulle behöva sådan. Skälet till detta bedöms vara att de är rädda för att bli avslöjade eller att drabbas av diskriminerande bemötande.

Det faktum att inte ett enda klagomål relaterat till äldre hbt-personer har kommit till landets kommuner under det senaste året bör tolkas mot den nyss redovisade bakgrunden. Skälet till detta kan vara att vården och omsorgen fungerar bra för den enskilde. Men det kan också vara så att man inte vill klaga eller drar sig för att lyfta fram sin sexuella läggning i samband med klagomål. Om inte den sexuella läggningen har något med skälet till klagomålet att göra finns förstås ingen anledning att nämna den.

Det är också väldigt få samkönade par som bor tillsammans i särskilt boende, trots att flertalet kommuner erbjuder möjlighet till parboende. Detta bör ses i ljuset av den stigmatisering som många idag äldre personer upplevt tidigare i livet. Denna undersökning genomfördes just innan de nya bestämmelserna i socialtjänstlagen om parboende trädde i kraft. Svaren inkluderar därför både de kommuner som erbjuder parboende när bara den ena parten bedöms behöva det och de kommuner som kräver att båda parterna i förhållandet ska ha behov av särskilt boende.

Alltför få kommuner arbetar för äldre hbt-personers likabehandling

Kommunens ansvar sträcker sig längre än att tillhandahålla vård- och omsorgstjänster. Den ska även främja medborgarnas jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet. Socialnämnden ska medverka i samhällsplaneringen och bidra till god samhällsmiljö och goda förhållanden för bland annat äldre personer.

I detta bredare befolkningsperspektiv är det angeläget att kommun- och förvaltningsledningen uppmärksammar äldre hbt-personer. Det är också viktigt för att skapa goda förutsättningar för att möta homosexuella, bisexuella och transpersoner på ett bra sätt i verksamheten. Socialstyrelsens undersökning visar att frågan väckts inom politiska partier och i förvaltningar i nästan hälften av de större kommunerna i landet. En ungefär lika stor andel

har också på något sätt beaktat frågorna i sin styrning av kommunen eller förvaltningen. Det är dock ytterst ovanligt att detta har skett i kommuner med 50 000 eller färre invånare, vilket är anmärkningsvärt. Personer med homo- och bisexuell läggning och transpersoner finns i alla kommuner, även om finns skäl att anta att andelen är högre i större kommuner.

Under senare år har stora satsningar skett på att genomföra den nya värdegrundsbestämmelsen i socialtjänstlagen. Mångfaldsfrågor har också varit mycket aktuella. Mot denna bakgrund är det anmärkningsvärt att mindre än tio procent av kommuner och stadsdelar har tagit upp äldre hbt-personer på något sätt i sin fortbildning eller information till personalen. Möjligen kan detta förklaras av att frågan i små och medelstora kommuner inte har aktualiserats, varken från verksamheterna eller i de politiska partierna. Även om det är så finns det starka skäl för alla kommuner att beakta hbt-perspektivet i sin personalutbildning och i sin personalinformation. För att skapa bättre förutsättningar för att hbt-personer ska känna sig inkluderade och ta till sig den information som ges är det angeläget att undvika heteronormativa uttryckssätt. All personal i vård och omsorg bör ha grundläggande kunskaper om hbt och åldrande. Det bidrar till att skapa handlingsberedskap och mer positiva attityder till dessa personer.

Förhållandet att homosexuella män är mer utsatta för våld, bland annat i nära relationer, än andra borde föranleda uppmärksamhet kring dessa frågor i kommunernas arbete med våld i nära relationer. Detta gäller i synnerhet då arbetet för att motverka våld i nära relationer under senare år har vidgats till att omfatta personer i alla åldrar och där båda könen kan vara offer eller förövare. Det är positivt att nästan var tredje stor kommun som bedrivit arbete inom detta område också har tagit upp äldre hbt-personer i sitt arbete. Men fler kommuner borde ta med dessa grupper i sitt arbete.

I ett femtonårsperspektiv framåt kommer antalet personer i befolkningen som är 80 år och äldre att öka mycket kraftigt. I de generationer som når höga åldrar de närmsta åren, och där behoven av vård och omsorg är stora, förväntas en högre andel än hittills vara öppna med sin sexuella läggning. För att dessa äldre personer ska få de tjänster de har rätt till och ett gott bemötande krävs att kommuner och enskilda utförare som arbetar på kommunens uppdrag skapar en handlingsberedskap för en sådan utveckling. Det kan vara fråga om att identifiera behov och intresse för olika former för att ge vård och omsorg, integrerat eller i särskilda lösningar i större kommuner (hbt-boenden eller särskilda hemtjänstgrupper). Ett nödvändigt inslag i att skapa denna handlingsberedskap är att inkludera äldre hbt-personers behov och förutsättningar i personalutbildning och i kommunens information på ett medvetet sätt.

Referenser

1. Socialstyrelsen. Sexuell läggning och bemötande i socialtjänsten. Stockholm; 2004.
2. Socialstyrelsen. Det dubbla utanförskapet. Mångfald och sexuell läggning bland äldre. Stockholm; 2008.
3. Bromseth, Janne, Siverskog, Anna (red.), LHBTQ personer och åldrande. Nordiska perspektiv. Lund; 2013.
4. Söderlind Serrander, Rasmus. Osynliggörandet av äldre HBT-personer. Upplevelser och föreställningar om äldreomsorg. C-uppsats vid Stockholms Universitet. Stockholm; 2010.
5. Lescher-Nuland, Björn R. och Gautun, Heidi. Helse- og omsorgsbehov blant eldre lesbiske og homofile. Fagbevegelsens senter for forskning, utredning och dokumentasjon (FAFO). Oslo; 2010.
6. Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjoring (LLH). Gammel, grå och homo. Oslo; 2006.
7. Barne- och likestillingsdepartementet. Regjeringens handlingsplan. Bedre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner 2009-2012. Oslo; 2008.

Bilaga 1 Vård och omsorg om äldre hbt-personer

Enkäten riktar sig till förvaltningschef eller motsvarande inom vård och omsorg om äldre

Vård och omsorg om äldre hbt-personer

Socialstyrelsen genomför i ett urval kommuner en kartläggning av om äldre hbt-personers behov uppmärksammas och beaktats i kommunens vård och omsorg om äldre. Syftet med undersökningen är att främja en likvärdig vård och omsorg samt att motverka diskriminering.

Redovisning av resultaten

Resultaten av undersökningen kommer endast att redovisas på gruppnivå, varför ingen enskild kommuns svar kommer att kunna identifieras. Socialstyrelsen kommer att rapportera resultaten från undersökningen i en rapport som publiceras på myndighetens hemsida www.socialstyrelsen.se

Ert svar är viktigt

Det är frivilligt att besvara enkäten, men ert deltagande i undersökningen är mycket viktigt. För att undersökningen ska ge en rättvisande bild av förhållandena i landet krävs att alla besvarar enkäten.

Sista svarstid

Enkätsvaren ska vara Socialstyrelsen tillhanda senast den 8 oktober.

Enkäten är elektronisk och besvaras på webben. Enkäten innehåller automatiska hopp som kan medföra att du inte kommer att se alla frågorna.

Har du frågor om undersökningen kan du kontakta:

Gert Alaby

Telefon: 075-247 35 68

E-post: gert.alaby@socialstyrelsen.se

Definitioner

Äldre är personer i åldrarna 65 år och äldre. Med hbt avses personer som är homosexuella, bisexuella eller transpersoner. Med vård och omsorg av äldre menas den kommunalt finansierade, oberoende av utförare.

Hantering av kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till denna enkät sparas och hanteras hos Socialstyrelsen i enlighet med personuppgiftslagen PUL (1998:204). Uppgifterna kan komma att användas vid förnyad kontakt.

Samråd med SKL

Socialstyrelsen har samrått med Sveriges Kommuner och Landsting inför utformningen och genomförandet av enkäten.

1. Har frågor som rör äldre hbt-personers vård och omsorg tagits upp i kommunens ansvariga nämnd eller i förvaltningsledningen någon gång under de senaste tre åren?

- Ja
 Nej

Kommentera gärna:

2. Hur många gånger har frågor som rör äldre hbt-personers vård och omsorg tagits upp i kommunens ansvariga nämnd eller i förvaltningsledningen under de senaste tre åren?

- Vid ett tillfälle
 Vid fler än ett tillfälle

3. Av vem har frågan som rör äldre hbt-personers vård och omsorg tagits upp?

Du kan markera flera alternativ.

- Intresseorganisation
 Politiskt parti
 Vård och omsorgspersonal
 Tjänstemän
 Medborgare
 Anhörig
 Patient/brukare
 Annan, vem: _____

4. Är äldre hbt-personer omnämnda i något nu gällande styrdokument i kommunen?

Med styrdokument avses plan, program, riktlinjer, budget eller liknande dokument vars syfte är att styra verksamheten.

- Ja
 Nej

Kommentera gärna:

5. Vilka frågor som rör hbt-personer behandlas i styrdokumentet?

Du kan markera flera alternativ.

- Motverka diskriminering
- Mänskliga rättigheter
- Utveckla vård och omsorg
- Information
- Utbildning av personal
- Kvalitetsutveckling
- Värdegrundsfrågor
- Annat: _____

6. Har kommunen under det senaste året bedrivit någon utbildning av personal inom vård och omsorg om äldre som behandlat äldre hbt-personer?

Med kommunen jämställs enskilda utförare som utför vård och omsorg på kommunens uppdrag.

- Ja
- Nej

Kommentera gärna:

7. Vilken typ av utbildning har bedrivits?

Du kan markera flera alternativ.

- Temadag/heldagsutbildning
- Halvdagsutbildning
- Diskussion under arbetsplatsträff (APT)/enhetsmöte
- Fortbildning
- Annat, nämligen: _____

8. Hur stor andel av kommunens personal om vård och omsorg om äldre fick del av den utbildningen det senaste året?

- upp till 9 procent
- Mellan 10 och 30 procent
- Mellan 31 och 70 procent
- Mellan 71 och 100 procent
- Uppgifter saknas

9. Har kommunen under det senaste året bedrivit någon informationsinsats till personal inom vård och omsorg om äldre som behandlat äldre hbt-personer?

Med kommunen jämförs enskilda utförare som utför vård och omsorg på kommunens uppdrag.

- Ja
- Nej

Kommentera gärna:

10. Vilken typ av informationsinsats har bedrivits?

Du kan markera flera alternativ.

- Broschyr eller liknande material har delats ut
- Information finns tillgänglig på intranätet
- Information i personaltidning
- Annan informationsinsats, nämligen: _____

11. Har kommunen under det senaste året fått något klagomål som rör äldre hbt-personers vård och omsorg?

Med klagomål avses rapportering av fel eller brist i verksamheten som framförs från den äldre personen själv eller dennes närstående.

- Ja
- Nej

Kommentera gärna:

12. Hur många gånger under det senaste året har klagomål som rör äldre hbt-personers vård och omsorg förekommit?

- Vid ett tillfälle
- Vid fler än ett tillfälle

13. Finns det i er kommun möjlighet för äldre att bo tillsammans i ett särskilt boende för äldre?

- Ja
 Nej

Kommentera gärna:

14. Har det under de senaste tre åren hänt att kommunen fått en ansökan från samkönade par om att få bo tillsammans i särskilt boende för äldre?

- Ja
 Nej

15. Har det under de senaste tre åren hänt att samkönade par bott tillsammans i särskilt boende för äldre i din kommun?

- Ja
 Nej

16. Har kommunen det senaste året bedrivit något övergripande arbete som avser att förebygga våld i nära relationer eller stödja personer som drabbas av sådant våld?

Frågan avser alla åldersgrupper, både under och över 65 år.
Med arbete avses här utbildning, information, utvecklingsarbete, samverkan med organisationer.

- Ja
 Nej

17. Har äldre hbt-personers situation uppmärksammats i kommunens arbete som rör våld i nära relationer?

- Ja
 Nej

Kommentera gärna:

18. Har din kommun rutin för att ge vård och omsorg till någon äldre person som är hiv-positiv?

- Ja
- Nej

Kommentera gärna:

19. Övriga kommentarer kring kommunens arbete med HBT-frågor:

Bilaga 2 Kvalitetsdeklaration av statistiska metoder

Inledning

Socialstyrelsen har genomfört en kartläggning av om äldre hbt-personers behov har uppmärksammas och beaktats i kommunens vård och omsorg om äldre. Syftet med undersökningen har varit att främja en likvärdig vård och omsorg samt att motverka diskriminering.

Datainsamling

Datainsamlingen har genomförts via en webbenkät riktad till kommunernas förvaltningschef eller motsvarande inom vård och omsorg om äldre. Datainsamlingen genomfördes under hösten 2012.

Statistikens innehåll

Population

Den population som utredningen avser omfattar landets samtliga kommuner samt stadsdelarna i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Statistiska mått och redovisningsgrupper

Resultaten redovisas i följande grupper:

- riket
- kommuner med fler än 50 000 invånare, inklusive stadsdelarna i Stockholm, Göteborg och Malmö
- kommuner med färre än 50 000 invånare.

Andelsuppgifter har beräknats genom att de har vägts till respektive redovisningsgrupp. Genom att skattningarna har baserats på ett urval av kommuner och stadsdelar uppstår ett urvalsfel. Men urvalsfelet går att uppskatta eftersom kommunerna och stadsdelarna är slumpmässigt valda med kända sannolikheter. Urvalsfelet beskrivs med ett konfidensintervall, vilket innebär att ett intervall beräknat på ett slumpmässigt urval har 95 procents sannolikhet att täcka det riktiga värdet.

För de frågor i enkäten som endast skulle besvaras av kommuner och stadsdelar som uppfyllde vissa villkor har svaren inte räknats upp till de olika redovisningsgrupperna. Anledningen till detta är att så få kommuner och stadsdelar uppfyllde villkoren att besvara frågorna. Svaren på dessa frågor redovisas endast för stora städer.

Tillförlitlighet

Urval

Populationen, alltså landets kommuner och stadsdelarna i Stockholm, Göteborg och Malmö delats in i tre strata med avseende på befolkningsstorleken. Det första stratomet omfattar kommuner med en befolkning på mer än 50 000 invånare. Här ingick samtliga kommuner i urvalet. Det andra stratomet omfattar stadsdelarna i Stockholm Göteborg och Malmö. För urvalsdragningen ordnades stadsdelarna först efter kommuntillhörighet och sedan i bokstavsordning varefter varannan stadsdel valdes ut med slumpmässig start. Det tredje stratomet omfattar landets övriga kommuner. Kommunerna i detta stratum sorterades efter befolkningsstorlek varefter ett systematiskt urval med slumpmässig start drogs. Urvalet omfattar totalt 101 kommuner och stadsdelar.

Tabell 3: Population och urval per stratum

Stratum	Stratumbeskrivning	Antal kommuner/stadsdelar i populationen	Antal kommuner/stadsdelar i urvalet	Urvals-sannolikhet %
1	Kommuner > 50 000 inv.	43	43	100
2	Stadsdelarna i Sthlm, Gbg o Malmö	34	17	50
3	Övriga kommuner	244	41	17
Riket		321	101	

Mätning

I samband med datainsamlingen kan det uppstå mätfel. Det finns en rad olika källor till dessa fel, däribland mätinstrumentet eller insamlings sättet. För att reducera mätfelen har enkäten konstruerats av en enkätfrågekonstruktör tillsammans med ämneskunniga. Vidare har synpunkter på enkäten inhämtats från RFSL. Innan enkäten skickades ut testades enkäten i tre kommuner.

Bortfall

Av urvalet på 101 kommuner och stadsdelar är det 30 stycken som inte har besvarat enkäten. Det motsvarar 28 procent av landets kommuner och stadsdelar. I stratum ett är bortfallet 26 procent, i stratum två är bortfallet 53 procent och i stratum tre är bortfallet 24 procent. På grund av det stora bortfallet bland stadsdelarna i Stockholm, Göteborg och Malmö har det inte varit möjligt att särredovisa resultaten i detta stratum. Dessa redovisas därför tillsammans med kommunerna i stratum ett. Bortfallet i den sammanslagna redovisningsgruppen är 33 procent. Utöver det totala bortfallet har en respektive två kommuner bortfall på enstaka enkätfrågor.

I beräkningarna har bortfallet ersatts av medelvärdet av motsvarande uppgifter för de kommuner eller stadsdelar som tillhör samma stratum och som inte har bortfall. Om observationer med bortfall avviker från övriga observationer ger denna metod ett fel. I detta fall är det tänkbart att kommuner

och stadsdelar som inte arbetar med att uppmärksamma äldre HBT-personers behov inom vård och omsorg skulle ha en benägenhet att inte besvara enkäten. Skulle det vara så ger undersökningen en överskattning av kommunernas arbete inom det undersökta området.